

- Et quidam fetos hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspiciat acuto.
Interea longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:
295 Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, fere nudus; hyems ignava colono.
300 Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curasque resolvit.
Ceu pectus cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
305 Sed tamen & quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta:
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,
Auritoque sequi lepores; tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ,
310 Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudent.
Quid tempestates autumnæ & sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda vitis? vel cum ruit imbriferum ver:

Et aliqui vigilant ad lucem nocturnam hyberni ignis, & acuto ferro incidunt faces. Interius arbor lenius castileis longum laborem addensat telam stridulo pectine, aut coquit igne liquorem dulcis vini, & frondibus aufert spumam ex unda sacabi bullientis. At segetes sarve secantur media die, & media die frumenta exficata tenentur in area. Ara nudus, semina nudus: frigus pigrum reddit agricolam. Per hyemem vulgo agricolæ utuntur rebus per æstatem comparatis: & bilares agitant inter se mutuas epulas. Snaadet hoc hyems voluptaria, & curas relaxat. Veluti cum naves oneratae jam attingere portum, & nautæ bilares imposuere coronas puppibus. Attamen tunc tempus est colligere & glandes quernas, & baccas lauri, & olivæ, & myrta sanguinea. Tunc tempus est obicere pedicas avibus, & retia cervis, & persequi lepores auritis: tunc tempus est occidere damas, instorquendo lora stupea Balearis fundæ: cum nix alta jacet, cum fluvii propellunt glaciem. Quid enumerem procellas & astra autumnæ? & quamam præ providenda rusticis, cum dies jam decreverunt, & æstas est mitior: vel cum ver plurimum desinit.

N O T A E.

292. Faces inspiciat.) Faces è ligno minutas in virgulas incidit spicarum & aristarum in modum. Ecl. 8. 29.
294. Pectine.) Pecten est instrumentum, quo denatur tela. Æn. 7. 483.
295. Musti.) Vini novi. Describit autem hic vini coctionem, quod si ad certam partem mensuræ decoquatur, spuma dicitur: si ad dimidium, vocatur mustum, ex Plin. l. 14. 5. Nota redundante ultimam versus syllabam, quæ cum prima sequentis versus elidenda est.
Vulcano.) Pro igne sumitur, qui in ejus est tutela. Jovis & Junonis filius fuit; ab iis è celo propter delinquentem dejectus in insulam Lemnum, claudus è casu factus est, & terrarum ibi fabricam exercuit, uxoremque duxit Veneron. Quamquam ejus officium Virgilius alibi constituit. Æn. 8. 416.
297. Ceres.) Pro segete hic accipitur: alibi pro pane. De ea, Ecl. 5. 79.
302. Genialis hyems.) Ea, quibus inest voluptas, genialis dicitur: a Genio voluptatis; deo:

Spi-

- Spicea jam campis cum messis inhorruit, & cum
315 Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis messorum induceret arvis
Agricola, & fragili jam stringeret hordeæ culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
320 Sublime expulsum eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmumque levem, stipulaque volantes.
Sæpe etiam immensum celo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Colledæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
325 Et pluvia ingenti fata læta, boumque labores
Diluit: implentur fossæ, & cava flumina crescent
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aquor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
330 Terra tremit, fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor. Ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit; ingeminant Ausfri, & densissimus imber:
Nunc memora ingenti vento, nunc litora plangunt.
335 Hoc metuens, cæli mentes & sidera ferva:
Frigida Saturni sese quo stella receperit:

Quos

cum spice segetum jam intremiscunt per agros, & cum frumenta plena lacte tumescunt in culmo adhuc herbescente. Sæpe cum colonus introduceret messorum in segetes maturas, & jam ligaretur hordeæ paleis fragilibus: ego vidi miseræ pugnas omnium ventorum: quæ dissipant in curvas plenum segetem exspirantem radicibus: ita deus nimio jactata procella calanos leves, & stipulas volantes. Sæpe etiam ingens copia imbrum cadit è celo, & nubes è mari advehæ colligunt tempestatem nigre pluvie: celum altum minatur ruinam, evertiturque largo imbre opera boum & campos fertiles: fossæ implentur aquis, & fluvii profundè argentur cum strepitu: & mare estuat suscitulis quali ebullientibus. Jupiter ipse mediis in tenebris nubium vibrante ruente manu tonitrua: quo tumultu terra late concutitur, feræ surgunt, & humilis timor dejicit undique mentes hominum. Ille ferit ardentis fulmine vel Atho, vel Rhodopen, vel ardua Ceraunia: invadent Ausfri & pluvia copiosissima: jam stræ, jam litora sonant magno venio. Hoc timens, observa mentes & signa cæli: quam in partem abeat tardum astrum Saturni:

N O T A E.

tur exploso ex æreis tubulis plumbo? Sic enim Ovid. Met. 2. 729. Non secus exaristi, quam cum Balearica plumbum Funda jacis, volat illud, & incandescit evado. Balearides autem in insula cetera Hispaniam sunt, & Majora & Minoræ: quarum incolæ fundæ usû præ cæteris insignes, inde nomen habere memorantur, a pedibus jacere. Stupea verbera.) Ille ferit ardentis fulmine vel Atho, vel Rhodopen, vel ardua Ceraunia: invadent Ausfri & pluvia copiosissima: jam stræ, jam litora sonant magno venio. Hoc timens, observa mentes & signa cæli: quam in partem abeat tardum astrum Saturni:

Quos

dies depressus est: at procellæ tamen è meridionali parte, Ausfri stante, præferuntur in ruant, & mox diceunt, Ingeminant Ausfri. II. Colledæ è mari, juxta Ponponium, quia nubes è mari & lacubus aquas colligunt. III. Colledæ ex ære succit: juxta alios communitur.
327. Fervetque fretis.) Etymon freti appositum. Fretum enim est mare inter gemini litoris angustias compressum, ibique quasi fervescens, & spirans, & ebulliens.
332. Aut Atho, aut, &c.) Athos, mons est in Macedonia, imminens mari Ægæo: Rhodope in Thracia; Ceraunia in Epuro, sic dicta, quia frequenter fulmine propter altitudinem feruntur, a cerævo, & volmen. Legitur in aliquot codicibus, Athos, & vero acutatus Græca lege est 230. Ufu tamen Theocriti, Hierocratis, Strabonis, &c. receptus est acutatus 230: cuius ultima hic brevis sit, nec eliditur, Græco more; ut v. 281. Imponere Peltio Ossam.
336. Frigida Saturni, &c.) Vis astrorum, planetarum imprimis, ad procellas & anni tem-

tem-

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbem.
 Imprimis venerare Deos; atque annua magna
 Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis.
 340 Extremæ sub casum hyemis jam vere sereno.
 Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina:
 Tunc somni dulces, denſeque in montibus umbræ.
 Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret:
 Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
 345 Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
 Omnis quam chorus & focii comitentur ovantes;
 Et Cererem clamore vocent in teſta: neque ante
 Falcem maturis quiſquam ſupponat ariflis,
 Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
 350 Det motus incompoſitos, & carmina dicat.
 Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,
 Eſtuſque, pluviaſque, & agentes frigora ventos;
 Ipſe Pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret,
 Quo ſigno caderent Auſtri, quid ſæpe videntes

355 Agri-

Quos per circulos planeta Mercurii vagetur. Præcipue cole Deos, & annua ſacrificia perſolvæ magne Cereri, ſacrificans in beylis ſeruilibus, ſub exitum ultima hyemis, jam ſudo vere. Tunc ager ſunt pingues, tunc vina ſuaviſſima, tunc ſomni dulces, & umbra opacæ in montibus. Omnis ruſtica juvenus adoret tibi Cererem: cui tu miſce mel cum lacte & vino leni, & viſtima propitia ter ducatur circa novas fruges, quam totus chorus, & focii ſacrificia falcem maturæ ſegeti, priuſquam edat motus inconditos, & canat carmina in honorem Cereris. Et ut poſſimus hæc cognoscere certis indiis, calorem, & imbres, & ventos adducetes frigora; Jupiter ipſe definiuit, quid menſtrua Luna indicaret, quo indiio Auſtri queſcerent, quid videntes

N O T Æ.

temperiem ſane maxima, augetur, aut minuitur, vel prout variis zodiaci lignis quilibet reſpondet, & hoc ſignificat quæſe receperit, vel prout planetis aliis conjungitur, & hoc ſignificat quæſe erret in orbem. Aſſignatur enim planetis orbis ſive circulus cuique ſuus. Itaque Saturnus noxiuſ eſt, & reſpondens Capricorno, ciet pluviæ, reſpondens Scorpio grandines. Mercurius præſertim nulla virtute peculiari inſignis, talis eſt, qualis planeta, cui ſeſe admovert; ſi Jovi, felix eſt; ſi Saturno funeſtus: unde miniſter deorum dicitur. De Saturno, Ecl. 4. 6.
 337. Cyllenius. Mercurius, a Cyllene Arcadia monte, in quo natus eſt, patre Jove, matre enim ſeptem, ex quibus unus eſt, nomen habent a *septem error*: quia non fixa, ſed errantia ſidera ſunt.
 338. Sacra refer Cereri. Cereri duo indiicit ſacrificia, verum unum, jam vere ſereno: alterum æſtium, neque ante Falcem maturis quiſquam, &c. Operatus. Operari & facere, ſine addito, eſt facere ſacrificium: Ecl. 3. 77.
 343. Cuncta tibi, &c. Rituſ delcribit ſacrificii ambraſtis, quo ſolebant arva ambire, & circuire cum hoſtia. Quæ vide ſuſius apud Tib. l. 2. 1. Tibi. Tuo juſſu, tui cauſa, &c. eſtque Latinis, ut & Gallis, familiaris locutio. Sic ſupra v. 45. Depreſſo incipiat jam tunc mihi taurus aratro Inſerere.

344. Cui tu lacte favos, &c. Sacrificii materiam explicat: lac, mel, vinum, hoſtia: quæ juxta Virg. Ecl. 3. 77. vitula erat: juxta Tibul. l. 2. 1. agnus; juxta eundem, l. 1. 11. 26. porcus: juxta Servium, juſ prævidua.
 Miſi dilue Baccho. Conſtat ex Plauto Aulul. act. 2. 6. 5. vinum a ſacrificiis Cereris abuſiſſe: qui igitur hic adeſt? Douza in illum Plauti locum diſtinguit duo Cereris ſacrificia: ambraſtis, quæ cum vino ſebant: quod patet ex Tibulli loco citato. Eleuſina, quæ nuptiarum æſus memoriam celebrabant, & hæc ſebant ſine vino: de iis Plautus explicandus eſt: Cererine hæc ſunt ſacrura nuptias: quia temeti, id eſt vini, nihil allatum intelligo.
 347. Cererem clamore vocent in teſta. Ut eorum domino propicia ſit, vellicque copioſam ſegetem, quæ & Ceres ipſa dicitur, in æjus horreum inferri.
 349. Quercu. Ob memoriam viſtuſ prioris, nempe glandium; a quibus ad frumenta revocati ſunt, beneficio Cereris.
 353. Quid menſtrua Luna. Quæ ſingulis circiter menſibus curſum conſicit: ut enim Sol anni ſic Luna menſem eſt præſes: unde & menſis dicitur eſt a *mens Luna*. Monerque ropera, tempeſtatum prognofica repeti poſſe duplici e capite: ex aſtrogia & experientia. Aſtrogiam exprimit hiſ verbis: Quid

355 Agricola propius ſtabulis armenta teneret.
 Continuo ventis ſurgentibus, aut freta ponti
 Incipiunt agitata tumefcere, & aridus alius
 Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
 Litora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur.
 360 Jam ſibi tum a curvis male temperat unda curvum,
 Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
 Clamoremque ſerunt ad litora, cumque marina
 In ſiccò ludunt fulicæ: notaſque paludes
 Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
 365 Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis
 Præcipites cœlo labi, noſtiſque per umbram
 Flammarum longos a tergo abeſcere tractus;
 Sæpe levem paleam & frondes volitare caducas,
 Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
 370 At Boreæ de parte trucid cum fulminat, & cum
 Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
 Rura natant ſoſſis, atque omnis navita ponto

Hu-

ruſſici ſæpe continentur greges non longe a ſtabulis. Statim ventis orientibus, aut æquor maris commotum incipit inſari. & ſiccus fragor audiri ex altis montibus, aut ripa procul reſonantis perturbationi, & murmur ſilvarum augeſcere. Jam tunc ſuſtus difficile ſe abſtinere a curvis nantibus vorandis, cum mergi revolant celeriter e medio mari, & emittunt vocem ad litora: & cum marina fulicæ ludunt in arena: & cum ardea reliquit paludes ſibi notas, & volat ſupra altam nubem. Sæpe etiam, vento imminente, videbis ſtellas præcipites cadere e cœlo: & longos tractus lucis abeſcere a tergo, per tenebras noctis: ſæpe paleas leves, & ſolia caduca volitare, aut plumas natantes in ſuperficie aquæ agitari. Si quando fulmen cadit a regione Boreali, & quando regio Euri & Zephyri tonat; omnes campi inundantur ſoſſis plenis: & omnia coll-

N O T Æ.

menſtrua Luna moneret: quo ſigno, &c. Experientiam hiſ verbis: Quid ſæpe videntes agricolæ, &c. Incipit a prognoficis experientia verſu 356. tum exequitur prognofica aſtrogia, de Sole & Luna verſu 424.
 354. Quo ſigno, &c. Vel quo ſub ſidere; vel melius, quo indiio intelligi poſſet ventos deſcere. Auſtri pro quibuslibet procelloſis ventis: de iis Ecl. 2. 58.
 356. Continuo ventis ſurgentibus, &c. Ventorum aſtrogia prognofica XI. 1. Agitationem maris. 2. Fragorem e montibus. 3. Sonitum litorum. 4. Murmur ſilvarum. 5. Volatum mergorum e mari. 6. Ludos fulicarum in arena. 7. Fugam ardearum. 8. Lapſum ſtellarum. 9. Nocturnos lucis tractus. 10. Palearum volatum. 11. Plumarum in aqua colluſionem.
 357. Aridus fragor. Epithetum e Lucretio l. 6. 118. Aridus unde auvertergi ſonus. Siccus & acutus: qualis eſt arboris cum frangitur.
 361. Mergi. Ital. Smergi; aliis corvi aquatici dicuntur.
 363. Fulicæ. Folaghe; anaribus non admodum abſimiles.
 364. Ardea. Avione: e præpetum genere, quæ altius volat; unde dicta quali ardua.
 365. Sæpe etiam ſtellas, &c. Conſuetudine

omnes nullam cœlo ſtellarum labi, ſed hoc e plu- gi mente diſtum eſte, cui labi videtur. Lapſus autem illi juxta Plinium l. 1. 8. ſunt redundationes quædam humoris illius, quo aluntur ſtella; ut in luminibus accenſis liquore olei videmus accidere. Juxta Servium, ſunt particula quædam ignis ætheri, quæ decutiuntur a vento vehememente, cum altiora conſcenderit. Nugæ. Juxta Ariſtolelem, ſunt terræ exhalationes aptæ ad concipiendum ignem: quæ ad medium uſque aeris regionem eduſtæ, illic circumſuſi aeris frigore compreſſæ igneſcunt.
 370. At Boreæ de parte, &c. Prognofica pluviarum colligit XII. 1. Fulmen a Boreæ, id eſt ſententione. 2. Concurſum Euri venti orientalis, & Zephyri venti occidentalis. 3. Fugam gruum e vallibus. 4. Bunculam captantem nariſum auræ. 5. Hirundinem lacus circumſtantantem. 6. Ranæ coaxantes. 7. Formicæ ovæ e latebris educentes. 8. Arcum cœleſtem. 9. Corvus traheſe crocitantem. 10. Marinaſum avium & cyncorum frequentes ſub aquæ demerſiones. 11. Solitariam cornicum in arena diſcurſationem. 12. Fungos in lucerna concreſcentes.
 371. Eurique, &c. Spirat ab oriente brumali. Latinis Pulturnus appellatur ex Plin. l. 2. 47. De Boreæ, Ecl. 5. 5. De Boreæ, Ecl. 7. 11.
 373. Nant-

Verum, ubi tempestas & cœli mobilis humor
Mutavere vias: & Jupiter avidus Austris
Denfat, erant quæ rara modo, & quæ densa, relaxat:
420 Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. Hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum Lunasque sequentes
425 Ordine respicies; nunquam te crastina fallat
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprehenderit aere cornu:
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
430 At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascuntur ab illo
435 Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in litore nauæ
Glaucæ, & Panopæ, & Inoo Melicertæ.
Sal quoque & exoriens, & cum se condit in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequuntur:
440 Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum

Sed quando temperies & humor mutabilis cœli mutavit qualitates aeris: & quando aer humidus Austris condensat ea, quæ prius erant rara, & rarefacit ea, quæ prius erant densa: tunc species animorum mutantur, & corda nunc suscipiunt affectus alios, & alios, dum ventus turbabat nubes. Hinc ortus ille cantus volucrum in campis, & lætæ sunt pecudes, & corvi exultant gutture. Si autem consideres Solem rapidam, & ordinem Lunarum sequentium, nunquam dies crastinus te decipiet, nec decipieris fraude noctis serena. Cum primum Luna colligit lucem venascentem, si spectetur aerem obscurum nigris cornibus, maxima pluvia imminet colonis & mari. Sed si sparserit in vultu suo ruborem virgineum, ventus erit: Luna aurea semper rubescit ex vento. Si vero quarto die (nam hic est index certissimus) incedit per aerem clara, & cornibus non hebetatis; & ille dies totus, & qui sequuntur post illum usque ad mensem tranquillam, quæsi absque imbre & vento: & nauæ servati a tempestate reddent in litore vota Glaucæ, & Panopæ, & Melicertæ filio Inoo. Sol quoque, & oriens, & quando se abscondit in mare, præbet indicia certissima sequuntur Solem, & quæ dat mane, & quæ stellis apparentibus. Cum Sol abditus in cavo nubis, distinctum primum ortum maculis,

homo ratione pollet, atque adeo iudicio & ratione, præter naturam & qualitatem aeris, potest esse tristis & lætatur; vero animantes reliquæ, cum ratione careant, obsequuntur naturæ aeris; atque adeo quoties vel tristes, vel lætæ apparent, id ex aliqua cœli aerisque affectione fieri probabilis est, quæ necessario commovetur.
418. *Mutavere vias.* Mutavere rationem & qualitatem aeris. Via enim est sæpe ratio & modus. Sic G. 2. 22. Sunt illi quos ipse via sibi reperit usus.
419. *Denfat, &c.* Denfare est aliquid in minore dimensionem contrahere, relaxare seu rarefacere, est in maiorem dimensionem dilatare. Quæ duo improprie cadunt in aerem, qui naturæ est facile mobilis; aeris autem vis est in animantibus, itaque mutato aere mutantur, variæque agitantur species, & imagines rerum, in animantium memoria superfluit: mutantis speciebus, mutantur cognitio; mutata

Con-

cognitione, appetitus quoque, varie movetur, sive ad tristitiam, sive ad lætitiæ, sive ad profecutionem, sive ad fugam. Per species animorum, cognitio exprimitur, per motus, affectio diversæ appetitus, cuius sedes est in corde, seu pectore.
423. *Ovantes.* Lætantes, En. 3. 189.
427. *Luna revertentes.* Proponeo e prognostica, quæ ab astrologia petuntur. I. A Luna tria. 1. Si nova sit obscura, pluviam notat. 2. Si rubefcat, ventum minatur. 3. Si quarta die serena sit, mensem serenum promittit. Unde vulgare est: Pallida Luna pluit, rubicunda sit, alba serena. II. A Sole octo. 1. & 2. Si in ortu aut sit maculosus, aut media riantum sui parte appareat, imbrem nuntiat. 3. & 4. Si in ortu divisi sunt radii, aut Aurora pallescat, ventum prædicat. 5. & 6. In occatu si sit ceruleus, pluviam; si igneus, ventos. 7. Si maculosus, pluviam & ventos. 8. Si in ortu & occatu lucidus, serenam ac sudum Aquilonem.

Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribusque fatisque Notus, pecorique finister.
445 Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diverſi erumpunt radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu male tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans saltit horrida grando.
450 Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympos,
Proſuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Ceruleus pluviam denunciat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiserier igni,
455 Fervere. Non illa quicquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, cum referetis diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terreberè nimbis,
460 Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes; quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere fallum
Audeat? ille etiam cœcos inflare iudicet.
465 Sæpe monet, fraudemque & opera tumescere bella.
Ille etiam exſtincto miseratus Cæsare Romam, Cum

media sui parte laterit: tunc pluvia sit tibi suspecta. Nam Notus funestus & arboribus, & foetibus, & pecuilibus imminet e mari. Vel cum sub initium diei radii separati emittent se, ex opactis nubibus: vel cum Aurora, relinquens aureum lectum Tithoni, oriatur pallida: Heu! tunc frondes male tuebuntur maturæ ramos: tam multa & horrida grando saltit crepitans in tectis. Præterea magis proderit hæc alia amotare, cum Sol occidat cælo decurso: nam sæpe videmus diverſos colores spargi in ejus vultu. Ceruleus significat imbrem, flammæ ventum. Si vero maculæ incipient miſeri cum micanti lumine, tunc videlicet omnia æque turbari vento & pluvia. Nihil me horretur ire illa nocte per mare, & solvere funem a terra. Sed si globus Solis nitidus sit, & quando reduect diem, & quando redactum abscondet: frustra timebis pluviam, sed videlicet sifras agitari deſudo Aquilone. Denique Sol tibi significabit, quid serai Vesper serotinus: quæ ex parte ventus pellat sifudo nubes: quid humidus Auſter præparet. Quis audeat Solem appellare fallacem? Ille quoque sæpe decet, clarat secretis tumultus imminere, infidiasque & bella occulta parari. Ille quoque miſertus est Romæ, quando

N O T A.
427. Colligit ignes. Quos decreſcens amiffile videbatur, & quali diſſipate.
437. Glaucæ & Panopæ, &c.) Marinis numinibus. Verſus bis hiat Græcum in more. Glaucus piſcator fuit: qui cū prædū reſilire in aqua vitio cuſſum tam herbe arcuū reſilire in aqua vidiffet, eadēque ipſe deguſtata, piſces in mare ſecutus eſt, & in marinum Deū eſt converſus.
Panopæ, vel Panopæ: Nympba maris, Nerei & Doridis filia. Melicerta vel Melicertes Inoo filius fuit. Inoo autē Cadmi filia, Arhamantis Thebarū regis uxor, quæ marito fugiens, in mare se cum filio præcipitem dedit: ambo maris numinibus additi: & Inoo quidem Græcis Leucoræa, Romanis Mantua; Melicerta illis Palæmon, his Portunus appellatus eſt. Alii tamen Auroram his nominibus designatam putant: & Leucoræam Græco nomine, quaſi aliam Deam; Mantuam Latino dicta eſſe, quaſi mantinum. Inoo, Inoo; adjectivum nomen, id eſt, filius Inoo.
443. Ab alto.) Supra v. 324. Notus. Idem qui Auſter, ventus meridionalis. Ecl. 2. 58.
446. Seſe erumpunt, &c.) Hic active fumitur, auctore Lucretio l. 4. 1108. Tandem ubi se erupit nervis collecta cupido.
447. Tithoni croceum, &c.) De Tithone, de quo Aurora, supra v. 249. Croceus color, Ital. Zafferano. Ecl. 4. 44. De Olympos, Ecl. 5. 56.
456. Fervere.) Penultima brevi ſemper apud Virgilem: ut & fulgere, ſidere, eſſe fulgere, eſſe fervere.
460. Aquilone.) Vento ſeptentrionali, qui & Boreas dicitur: hecat nubes & cœlum abſtergit. Ecl. 7. 57.
464. Ille etiam, &c.) VI. PARS. Digreſſio de prodigiis, quæ cadem J. Cæsaris, aut præceſſerunt, aut ſubſequentia ſunt. Quæ ſingula Scriptorum aliorum auctoritate quoad poterit ſeri confirmabo. Videndus Ovid. Met. 15. 782. qui prodigia illa recensuit, & Virgilium imitatus eſt.
467. Cum

Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
 Impiæque æternam timerunt sæcula noctem.
 Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
 470 Obscœniquæ canes, importunæque volucres
 Signa dabant. Quoties Cyclopus effervere in agros
 Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
 Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa?
 Armorum sonitum toto Germania cælo
 475 Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.
 Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
 Ingens, & simulacra modis pallentia miris

Visa
 quando velavit lucidum caput obscura ferrugine, & quando homines scelerati timerunt perpetuam noctem. Quamquam illo tempore terra quoque, & æquor maris, & fœdæ aves dabant signa. Quoties vidimus Ætnam exundantem, caminis effractis exampere in ardua Cyclopus, & eructare globos flammarum ac lapides comminutos? Germania auditit toto aere strepitum armorum, & Alpes tremuerunt insuetis motibus. Voces etiam magna audite sunt passim per lucos tactos: & spectra pallentia miris modis

N O T Æ.

467. Cum caput obscura ferrugine, &c. Servius de vero Solis defectu interpretatur, sive eclipsi quam tamen aut illo, aut sequente anno fuisse ulla negat Scaliger, & explicat de insolito Solis pallore de quo sic Plin. l. 2. 30. Fuit prodigiosi & longioris Solis defectus, qualis occasione Cæsare, & Antoniano bello, totius pene anni pallore continuo. Ita quoque Plutarchus in Cæsare: τῆς τοῦ τοῦ ἡλίου ἀπορίας τῆς ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἀπορίας &c. Circa Solem quoque hebetatio splendoris: nam toto illo anno pallens ejus globus, & sine fulgore ortens, debilem & tenuem emisit calorem: itaque nubilus aer & gravis existit; unde fractus crudi immaturique elanguerunt ob calis rigorem, & fracti crassiores. Ferrugine. i. Non proprie caligine, sed rubore nigricante; de eo colore. Ecl. 2. 18.

468. Sæcula. Genus hominum, homines, Lucretii more: cui nihil est illa locutione familiaris, l. 1. 1090. Quippe etiam vestigiis terræ mortalia sæcla: l. 5. 986. Mortalia sæcla Dulcia sinquebant labentis lumina vitæ. Sicl. 4. 1220. Et muliere ortus patrio de semine sæclum; id est, mulieres: l. 3. 754. Desperant homines, sperant fera sæcla ferarum, id est, fera: l. 5. 860. Leonum sæcla; id est, boves, &c. Suspicator Gifantus id e Græcis haustum esse, apud quos genus & sæclum, aut certe ipatium aliquot annorum significat.

470. Obscœniquæ canes, &c. Mali ominis sic passim a probatis auditoribus sæcla dicuntur omina & anguria, quæ tunc facta sunt. De hac voce Aen. 3. 262. Appianus autem l. 4. civil. inter ostentia, quæ triumviratum, in ultionem Julianæ cædis inflicta sunt, præcelsere, hoc quoque recenset. Κῆρες τῶν ἀναγῶν/Κῆρες τῶν ἀναγῶν, sive κακῶν. Canes vero ululabant ex contempto, insulari luporum.

475. Auditi, insolitis tremuerunt motibus Alpes. Insuperiturque volucres. Plutarchus habet

inter prænuincia necis illius prodigia, κῆρες τῶν ἀναγῶν ἰπῶν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταβῆναι. Suetonius vero in Julio c. 81. Prædictæ Idus ævem regatulum cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ se inferentem volucres varii generis ex proximo nemore perselutæ ibidem discerserunt.

471. Cyclopus effervere in agros, &c. De hoc prodigio nemo singularitatem hoc tempore Ætnæ, mons est Sicilia, Ital. Ætnæ: de quo Aen. 3. 571. Cyclopes, juxta Diodorum, primi Siciliæ habitatores fuerunt: juxta fabulas, Neptuni & Amphitrites filii; sic didi, quia unicum habebant in fronte oculum orbicularem, unde nomen ipsis inditum a κύκλος circum, & ὄculus, vultus: iidem Vulcani ministri & opifices attributi; tres præcipue, Brotes, Steropes, & Pyracmon; officinam habent apud Ætnam, supra v. 295.

472. Liquefactaque volvere saxa. Saxa exesa, & igne comminuta, seu pumices aridos, ac spongiosos, vel cineres: quod inde constat magna interitum copia erumpere.

474. Armorum sonitum, &c. Appianus l. 4. ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ βοῶν, &c. Exandebantur magno clamore virorum, & armorum strepitus, & cursus equorum, cum nihil tale obiretur. De Germania, quæ bello tentata, & aliqua ex parte victa a Cæsare fuerat, vide Ecl. 1. 63.

Visa sub obscurum noctis: pecudesque locuta,
 Insandum! sistant amnes, terræque dehiscunt:
 480 Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant.
 Proluit insano contorquens vortice silvas
 Fluviorum rex Eridanus, campoque per omnes
 Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
 Trifibus aut exis fibræ apparere minaces,
 485 Aut puteis manare cruor cessavit; & alte
 Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
 Non alias cælo ceciderunt plura sereno
 Fulgura, nec diri toties arserunt cometa.
 Ergo inter sese paribus concurrere telis
 490 Romanas acies iterum videre Philippi:

visa sunt circa crepusculum noctis; & pecora locuta sunt: dira res! Fluvii confluxerunt, & terre hieverunt. Præ tristitia statuas ebullientes lacrymate sunt in templis, & ebur sudaverunt. Padus rex fluminum inundavit silvas, eas provolvens vortice vorticibus; & per omnes agros rapuit armenta cum stabulis: nec eodem tempore, aut vena minaces efflaverunt apparere in trifibus visceribus hostiarum, aut sanguis cessavit fluere e puteis, aut urbes cessaverunt resonare alte per noctem ululantibus luporum. Aliis temporibus nunquam plura fulgura ceciderunt cælo sereno, nec toties cometae sanctis effluerunt. Itaque campi Philippii viderunt Romanas exercitus pugnare iterum inter se armis paribus.

N O T Æ.

478. Pecudesque locuta, insandum. Appian. l. 4. Βοῶν τῶν ἀναγῶν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, &c. Bos etiam humanam vocem emisit, & insanus necens motus locutus est.

479. Sistant amnes. Unde sequitur inundatio redundantium fluvium. Horat. Od. 1. 2. Vidimus sacrum Tyberim, victoris Litore Herculis, Templesque Vesæ, &c. Huc adde, quæ mox dicentur, v. 482. de inundatione Eridani. De sequenti prodigio, nempe terræ biatu, nullâ mentione.

480. Et mœstum illacrymat, &c. Appian. l. 4. Τῶν ἱερῶν τὰ πύλα ἴσταν, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν ἔβαντο. E simulacris alta quidem sudabant; alia etiam sanguinem sudabant.

482. Fluviorum rex Eridanus. Hædræ Græcis, Latini Padus, Ital. il Po: ex Vesulo monte in Alpibus Cottis exoritur; Galliam Cisalpinam, quæ nunc Italia pars est, in Trapadanem & Cispadanem dividens: in mare Adriaticum multis ostiis influit. Rex, vel quia fluviorum Italiae maximus est: vel quia insignitum est ejus nomen, signum cœlestis vastæ magnitudinis, ab æquatore versus Oriona, ad circulum usque polarem antarcticum, vario anfractu pertinet. Fluviorum. Vel pes anapæstus pro æthlylo hic appositus; vel duæ breves syllabæ, in unam longam coalescunt, ut supra v. 399. tenuis nec lane, &c.

484. Trifibus aut exis fibræ, &c. Cicero de divin. l. 1. r. 119. de J. Cæsare. Cum immolaret illo die, quæ primum in sella aurea sedit, & cum purpurâ veste præcessit, in exis locvis opimis cor non fuit. Qua ille rei novitate percussus, cum Spuria diceret, timendam esse, ne consilium & vita diceret, eorum enim verum utrumque a corde profectis: postero die captus in

485. Puteis telis. Quia Romani contra Romanos bello civili certabant.

490. Romanas acies iterum videre Philippi, &c. Nodus difficilis. Hæc certa prænotatio. Philippi urbs est in confinio Thraciæ & Macedoniae.

Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam & latos Hæmi pinguefcere campos.
Scilicet & tempus venit, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
495 Exesa inveniet scabra rubigine pila:
Aut gravibus rastrois galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effosis mirabitur ossa sepulcris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quæ Tuscum Tiberim & Romana palatia servas,
500 Hunc saltem everfo juvenem succurrere saclo
Ne prohibete. Satis jam pridem fanguine nostro
Laomedontæ loimus perjurâ Frojæ.
Jam pridem nobis cæli te regia, Cæsar,

Nec visum est indecorum Diis, bis Macedoniam, & præsertim vastos Hæmiagros, sacrandi nostro cruore. Nempe futurum est, ut aliquando colonus, revertens in illis regionibus terram curvo aratro, reperiat tela corvoa rubigine aspera: vel pulset rastrois gravibus casides inutiles, & aperis tumuli, admiratur ossa ingentia. O Dii patrii, Semide, & Romule, & Vesta mater, quæ custodis Etruscum Tiberim & Romanas arces: ne impeditis, ut omnino hic adolescens succurrat mundo ruenti. Jam pridem satis expiatus nostro cruore perfidiam Laomedontis Trojani. Jam pridem, o Cæsar,

Invi-

N O T Æ.

cedoniæ, ad radices Pangæi montis, qui pars est Hæmi. II. Pharsalus, urbs est in ea parte Thessaliæ, quæ ad Macedoniam vergit. III. Emathia nomen, ab Emathione rege, Memnonis fratre, datum est Macedoniæ locique confinis. IV. Octavianus Cæsar hæc dudum Brutum & Cassium deleivit, ad Hæmum & Philippus Thraciæ: Julius vero Cæsar Pompeium, ad Pharsalum Thessaliæ. Atque ita locus utriusque pugnae, tota Macedonia intermedia, immo leucis admodum octoginta, diffusus est: ut constat e Græcis scriptoribus. V. Auctores tamen Romani, Virgilio posteriores, Lucanus, Florus, &c. utranque pugnam in Bruto. At visum est accuratius deinde meditant, clades illas duas ita vicinas, atque conjunctas esse, ut agri dici non possint inde bis pinguefcere, quod annorum diversitatem innuit. IV. Igitur simplicius & sanius ita explico. Adverbum iterum, non ad Philippus, sed ad Romanorum exercituum concursum refero. Unde sit hic sensus, meo judicio planissimus. Ergo Philippus videtur Romanas arces ~~ipsum~~ concurrere. Philippus quidem tunc ~~ibi~~ primum videntur: pugnam tamen secundam, de summo terrarum imperio decretoriam, inter Octavianum & Brutum, cum prima jam ante commissa esset apud Pharsalum inter Pompeium & Cæsarem.

491. Bis sanguine nostro Emathiam, & latos Hæmi pinguefcere campos. Admissa explicatione proxime allata, sensus est facilis: Bis sanguine nostro Emathia, sive Macedonia, redundavit: primum ad Pharsalum, vincto Pompeio; iterum ad Philippus, vincto Bruto & Cassio. Pharsalus enim & Philippus, etiam non in Macedonia

Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
505 Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multa scelus facies: non ullus aratro
Dignus honos, squalent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces constantur in enses.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
510 Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: sævit toto Mars impius orbe.
Ut cum carceribus sese effundere quadrigæ,
Addunt se in spatia: & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habeas.

dolet te esse apud nos, & indignatur te delectari mortalibus triumphis. Si quidem hic fas ac nefas confusum est: tot bella sunt per orbem, tot crimum formæ: non habetur agriculturæ debitus honor, horrent agri cultoribus abreptis ad militiam, & curvæ falces cudentur in crudelium gladium: hinc Euphrates, illinc Germania parat bellum: urbes finitima rotolatis fœderibus captivæ arma invicem: Mars scelus facies toto orbe. Veluti cum quadrigæ cruerentur & septis, per spatium circi, & auriga inausum adducens balenas abripitur ab equi, nec equi obtemperant habentis.

N O T Æ.

Ariste sumpt, tamen in ejus confinio sunt. Vox autem illa, bis, in Emathiam tantum cadit; non in Hæmi campos Philippicos; ubi semel dumtaxat pugnarum est: sed Hæmum præcipue signat, ut insignem recentiore plagâ, nimirum clade Bruti & Cassi, quæ nuper contigerat. Quasi dicat: Bis sanguine Romano rigata fuit Emathia, sed præsertim semel Hæmus mons. Sic G. 2. 192. Pateris Liliamus, & nuro: id est pateris variis, sed præcipue aureis. Sic G. 3. 56. Maculis insignis, & albo, id est, maculis variis, sed præcipue albis.

498. Dii patrii indigetes, &c. Alii conjungunt, ut iidem sint patrii & indigetes. Dii autem distinguunt: primi melius & indigetes dicitur, vel quia eos indigere, id est, appellare & invocare mos erat, vel quia homines fuerant, in eodem solo cum hominibus de- gentes; vel jam inter Deos in cælo degentes; vel quia beati, nullius rei indigentes. Talis Romulus, & Aeneas: Quem iurba Quirini nuncupat indigetem, temploque arique recepti.

Ovid. M. 14. 608. De Romulo, Aen. 1. 280. Vestaque. Geminam esse volunt, alteram Saturni matrem, quam pro terra accipiunt; de qua Ovid. Fast. 6. 299. Stat vbi terra sua, vbi stando Vesta vocatur: alteram Saturni filiam, quam virginem & ignis præsidem statuant; ab ~~est~~ focus, de qua Cicero, de Nat. 2. 67. Vulgo tamen utraque confunditur. Hanc volunt adveniam ab Aenea inter Deos Penates, ut videbitur Aen. 2. 77. ejusque sacra tradita deinde Albanis, & a Numa Pompilio illata Romanis, collegio virginum instituto, quæ perpetuam in eam ad salutem imperii alerent.

499. Injocum Tiberim. Italice fluvius est Tuscianus, sive Etruriam, a Latio dividens. De eo Aen. 8. 330. de Palatii Romanis, Aen. 9. 9.

500. Juvenem. Octavianum Cæsarem. El. 1. De seculo, supra v. 468.

502. Laomedontæ, &c. Laomedon Priami pater, Trojanorum rex, cum urbem suam hæmum immunitam cingere metibus, Neptunum, & Apollinem, qui fabricam illam susceperant, pacta mercede fraudavit. Ideo peste & inundatione vexatus, cum ad placandos Deos, Hæsonem filiam iusti oraculi marinæ expouisset bellæ: eaque per Herculeum liberata esset: equos eidem liberatori, quos promiserat, abnuit: ideo capta urbs ab Hercule ac direpta: Diique complures Trojanis in pesti, quorum odio Romanas quoque calamitates attribuit.

509. Hinc movet Euphrates, illinc &c. Significat bellum ab oriente, ab occidente, ab ipsa Italia imminere, a civibus vicinisque urbibus; a Parthis, quorum terminus erat Euphrates, & a Germanis: de utraque gente, El. 1. 63. Et vero de Parthis paulo ante triumpharat Ventidius, & adhuc adversus eos bellum movebat Antonius Euphrates. Nobilis fluvius ex Armenia montibus ortus: Mesopotamiam deinde, Nilii instar, inundatione fecundat: denique cum Tigride conjungens, in Persicum sinum influit.

512. Ut cum carceribus, &c. Septis, si ve repagulis, quibus continebantur equi ad cursum parati. Quadrigæ, Quatuor equi simul juncti, dicti, vel quod sub eodem jugo sint, quasi quadrigæ, ut est apud Gell. 1. 11. Vel quod impellantur & agant simul, quasi quadrigæ, ut recentioribus magis placet. De illo equestri decursu, ludique Circensibus, Aen. 5. 288.